

## Strand Brænderi og Eidsverket

Av Arvid Løhre

Månedens brev er et rekommandert brev sendt fra Bjørkelangen 15. april 1944, til Moelv. Det er frankert med to helt vanlige 20 øres løve dystrykk frimerker. Det er stemplet med et sveitserstempel, BJØRKELANGEN (SL) 15 IV 44. Dette stempelet var i bruk i mer enn 50 år, fra navneendringen 1. juli 1898 og til 1954. Poståpneriet Bjørkelangen het tidligere Øvre Høland. Rek.-etiketten er av typen med perforering, slik at delen med "R" kunne rives fra når etikettene ble brukt på verdibrev. Poståpneriet hadde da samme serie registernummer og felles etiketter for verdibrev og rekommanderte brev.



Brevet ble sendt på vanlig måte, som verdipost med Hølandsbanens postekspedisjon fra Bjørkelangen til Sørumsand, Oslo-Charlottenberg postekspedisjon fra Sørumsand til Oslo og Dovrebanen postekspedisjon (Oslo-Lillehammer) fra Oslo til Moelv. Ved Moelv poståpneri ble det rekommanderte brevet påført et tresifret ankomstnummer med blåblyant.

Det er en firmakonvolutt, avsender er påtrykt øverst til venstre på brevets framside: «Saugbruksforeningen / EIDSVERKET DISTRIKTSKONTOR / BJØRKELANGEN». Adressen er skrevet på med skrivemaskin: Strand Brænderi, / Moelv st.

Den 5. januar i år var jeg på dagstur til Trondheim, og i en stille formiddagstime ruslet vi i Fjordgata. Jeg stakk innom Fretex og kikket blant annet på bøkene. Der fant jeg et uinnbundet eksemplar av en jubileumsbok skrevet av Eyvind Lillevold: «Strand Brænderi 1843 1943, en bondebedrift gjennom 100 år». Jeg kjøpte den for 25 kr, så jeg hadde noe å kikke på under flyturen hjem på kvelden.



Nå er ikke jeg spesielt interessert i Hedmarks bedriftshistorie, men de siste årene har det floret med brev med denne adressen på markedet. Ofte er det rekommanderte brev fra mindre steder på Østlandet. Det er nok en adressat vi får se i en del hjemstedsamlinger etter hvert. Jeg kjøpte denne konvolutten på QXL.

Strand brenneri var sammen med Veldre brenneri de første samvirkeforetakene i norsk landbruk da de ble etablert i 1843. Grunnlaget for virksomheten var de lokalt produserte råvarene poteter og bygg, og produktet var brennevin. Men perioder med sviktende brennevinsomsetning gjorde at brenneriet startet med produksjon av potetmel og med leveranse av såkorn. Ved utbruddet av Første verdenskrig kom det en lov av 18. august 1914, som forbød bruk av poteter og korn til brennevinstilvirkning. Senere fulgte også det provisoriske brennevinsforbudet, som ble lovfestet i 1921. Da kunne det bare produseres brennevin etter kvoter til dekning av behovet for teknisk og

medisinsk sprit. Brennevinsproduksjonen, som var selve formålet for etableringen og det klart viktigste produktet i over 50 år, fikk stadig mindre betydning.

Bedriften eksisterer fortsatt i dag under navnet Strand Unikorn AS, og den kan levere kraftfor, korn, såvarer, gjødsel, plantevernmidler og hunde- og kattefor. Jeg tenker på bedriftens lange historie når jeg ser de store tankvognene deres i trafikken på E6.

Når det gjelder avsenderen, Eidsverket, har det en minst like begivenhetsrik historie som adressaten. Den første industrielle virksomheten var et jernverk, anlagt av den danske major Caspar Herman von Storm i 1765. Han gikk konkurs i 1772.

En senere eier, Ludvig Mariboe, startet et glassverk omkring 1808-10. Eids Glasværk var i en kort periode landets største, med to store ovner for henholdsvis hvittglass og tafelglass. Etter eksperters mening var det da betydelig større enn Nøstetangen ved Drammen, men i 1818 ble glassverket lagt ned. I 1824 begynte eieren å utgi sin egen avis på Eid, "Patrouillen", hvor han skrev alt selv. Han ble trukket inn i flere rettssaker på grunn av sine angrep på politiske motstandere. Ludvig Mariboe ble kalt den norske journalistikkens far, avisen gikk inn i 1832.

I 1840 ble det anlagt et spikerverk av Halvor Hanneborg, og i 1858 et bomullsspinneri. Det siste fikk kort varighet, det ble ulønnsomt da bomullsprisene steg etter borgerkrigens slutt i USA i 1864. Men Hanneborg startet også med møllebruk, produksjon av ljåer, hakker og hammere.



Hovedbygningen på Eidsverket fikk sin nåværende form i perioden 1865-1873 av Halvor Hanneborg. I 1901 kjøpte Saugbruksforeningen stedet med skogeiendommer, bygninger og bruk.

Det meste av den industrielle delen gikk med i en storbrann i 1958, men hovedbygningen fikk en gjennomgående restaurering av Norske Skog Saugbruks Eiendoms omkring 1990. Etter det jeg forstår er det i dag usikkert hva hovedbygningen skal brukes til i framtiden.



Jeg har personlig en meget hyggelig og minneverdig opplevelse i forbindelse med denne hovedbygningen. Den 14. november 1896 ble den smalsporede Urskogbanen offisielt åpnet fra Bingsfoss til Bjørkelangen. Hanneborgfamilien var representert både i jernbanekomiteen og som direksjonsmedlemmer i A/S Urskogbanen, og åpningsmiddagen fant sted på "Eidsværket". Banen ble et par år senere slått sammen med Hølandsbanen til Urskog-Hølandsbanen (UHB). 100 år senere satt jeg i jubileumskomiteen til UHB museumsjernbane, som én av to representanter for Lillestrøm postområde. På samme dato i 1996, nøyaktig 100 år etter åpningen, skulle jubileumsmiddagen bli en reprise på åpningsmiddagen. Det skulle også være på samme sted, den flotte festsalen i hovedbygningen på Eidsverket, og med samme meny. Det var dog

noen forenklinger, skulle vi holdt oss helt til originalen fra 1896 ville kuvertprisen blitt over 3000,- i 1996-kroner! Dette er en middag og en begivenhet jeg husker med glede.



**Strand Brænderi kontor – dit brevene kom**

Jeg stopper der, det er selvfølgelig mye mer det går an å skrive omkring et rekommandert brev sendt for litt over 67 år siden. Men nå er det *din* tur til å skrive om ett av *dine* brev!

**Kilder:**

*BORGERSEN Erik, Finn Halling og Bjarne Rogan (red.) (1986): "Tertitten – Urskog-Hølandsbanen 1896-1986. Kapitler av banens historie." Andelslaget Urskog-Hølandsbanen, Oslo*

*INDRE AKERSHUS BLAD (1991): "Eidsverket tilbake til svunne tiders storhet." 29.11.1991.*

*LILLEVOLD Eyvind (1943): "Strand Brænderi 1843 1943, en bondebedrift gjennom 100 år".*

*Strand, Moelv / D. Stribolts eftf. trykkeri og bokbinderi, Lillehammer.*

*Lokalhistoriewiki.no (2010): "Strand og Veldre brennerier".*

*Norges Postruter.*